

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
משפטים
שבט ה'תשפ"ג ב'של"ד
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

דברי מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים ח"א בעניין חשיבות לימוד תנ"ך, ארבעה ועשרים ספרים, שנקרא בפי כמה קדמונים בשם "מקדש-יה". דברי המעם לועז לגבי המעלה בכך שהתורה "משולשת" (אורין תליתאי) כי היא כנגד בית המקדש, ועפ"י דבריו השלמה לשיעור הקודם בעניין הדברים המונעים את חרבן העולם.

תוספת דברים בעניין עטיפת הראש לאבלים רח"ל, התייחסות למנהגי העיר רדאע אשר שינו מן המסורת המקובלת בתימן, ובעניין כיסוי הפה ומקצת החוטם ע"י האבלים.

ביאור המובא בשע"ה לגבי חליצת כתף והנחת היד על הראש בהליכת האבלים בלילה, תשובה לשואל כי עפ"י הפסוק בספר ירמיה משמע כי עדיף להניח שתי ידיים על הראש, ובעניין טעם העלאת עפר על הראש.

צריך להימנע משילוב אצבעות הידיים יחדיו.

המשך בעניין ברכת על נטילת ידים אחר הנטילה לפני הניגוב, תגובה לשואל על המובא בפירוש על תכלאל עץ חיים מהדורא חדשה כי כביכול לשון התכלאל הוא לברך קודם הנטילה וכו', המשך ההתייחסות ל'תכאליל קדמוניות' ששרדו עד היום, שאין להישען עליהם בניגוד למנהגינו ולמה שכתב מהרי"ץ.

ימי השובבי"ם – שלושה טעמים מדוע במזמור שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וגו', נזכרו שש פעמים לשון שמירה.

בשבח שולחן ערוך חלק אבן העזר עם פירוש שתילי זיתים וביאור ויאמר יהונתן שיצ"ל זה מקרוב ע"י הרה"ג יהונתן שבח שליט"א.

שו"ת הציבור.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" – 680

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש ע"י רבי אהוד לוי הי"ו, להצלחת בנו אבישי בן אהוד הי"ו, שיזכה לגדול בתורה ויראת שמים ולכל הברכות האמורות בתורה, ובמקרא ובמשנה ובתלמוד ובהלכות ובאגדות, ובפי כל זקני החבורה, ולהצלחת כל בני משפחתו. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיהם, מכל צרה ונזק יצילם, ויפתח לב בנו אבישי לתלמוד תורתו, ויגדלוהו האל לעבודתו ויראתו, וימלא כל משאלות ליבו וליבם וליבנו וליבכם לטובה ולברכה, אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש ע"י רבי אהוד לוי הי"ו, להצלחת בנו אבישי בן אהוד הי"ו, שיזכה לגדול בתורה ויראת שמים ולכל הברכות האמורות בתורה, ובמקרא ובמשנה ובתלמוד ובהלכות ובאגדות, ובפי כל זקני החבורה, ולהצלחת כל בני משפחתו.

בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיהם, מכל צרה ונזק יצילם, ויפתח לב בנו אבישי לתלמוד תורתו, ויגדלוהו האל לעבודתו ויראתו, וימלא כל משאלות ליבו וליבם וליבנו וליבכם לטובה ולברכה, אכ"ר.

דברי מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים ח"א בעניין חשיבות לימוד תנ"ך, ארבעה ועשרים ספרים, שנקרא בפי כמה קדמונים בשם "מקדש-יה". דברי המעס לועז לגבי המעלה בכך שהתורה "משולשת" (אורין תליתא) כי היא כנגד בית המקדש, ועפ"י דבריו השלמה לשיעור הקודם בעניין הדברים המונעים את חרבן העולם.

נפתח בס"ד בדברי מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים [חלק ראשון, דף פ"ג פ"ד] וז"ל, וכבר האריך הרב הגדול בעל מעשה אפוד בהקדמתו, לספר בשבח המרבה במקרא. כמה חשוב, העניין של לימוד תנ"ך.

ואמר שם, כי הקדמונים קראו לכ"ד ספרים – דהיינו לארבעה ועשרים ספרים – מקדש יה. כי כמו שהיה המקדש סיבה להתמדת שכינה בתוך בני ישראל, כן הספר הזה מקדש יה.

קראו לתנ"ך, בשם 'מקדש יה'. התנ"ך קשור לבית המקדש, כי בזכות הלימוד בכך, זוכים שהשכינה שורה בתוכנו. הרי מהות בית המקדש ומגמתו היא, וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם [שמות כ"ה, ח'], כפי שנקרא בפרשת השבוע שיבואו עלינו לטובה, תרומה. א"כ על ידי הלימוד בזה, זוכים שהשכינה תשרה בהתמדה בתוך עם ישראל.

בעבורו היתה ההשגחה האלהית בישראל בהרבות הקריאה בו, והוא סיבת עמידתו בגלות הארוך הזה. וכמו שהמקדש היה סיבה שיסלח השם יתברך עונותינו, כן העסק בכ"ד ספרים בכוונה ראויה, הוא סיבה שיסלח השם יתברך עונותינו.

זהו כבר טעם שני. הטעם הראשון, 'התמדת השכינה', זה כמו בית המקדש. והטעם השני, כי התועלת בכך היא, שישנה סיבה לסליחת העוונות. שנאמר [ירמיה ל"א לב–ל"ג] נְתַתִּי אֶת תּוֹרָתִי בְּקֶרֶפֶס וּגוֹ' פִּי אֶסְלַח לְעוֹנֵם וּגוֹ'. לכן זה נקרא בשם 'מקדש', כפי שביהמ"ק מכפר על עוונותינו, כך גם הלימוד הזה. הפסוק דלעיל רומז זאת.

וסוף דבר, העבודה האמיתית לאלהים, הוא העסק בתורה ונביאים וכתובים – ואל תחשוב שהכוונה היא לקרוא זאת בשטחיות, אלא – ולחקור ולעיין בהם, ובו נתקרב לאלהים. ועל המתעצלים מהמקרא נאמר [שם ח', ט'] הִנֵּה בְּדִבְרֵי יָדִי מְאָסוּ וכו'.

ואני חושב – כך מוסיף בעל מעשה אפוד – שהצלחת קהלת ארגון שנמלטו מגלות ספרד, היתה לרוב שקידתם על התפילה, ולקום בלילה להתחנן במזמורי תלים עש"ב, ומביאו הרב דרך חיים דף ק"ב.

בעוה"ר היתה גזירה קשה על גלות ספרד, גירוש, כידוע. והם ניצולו. לדבריו, הזכות הזאת, היא שעמדה להם. הוא אומר, כי כך נראה לו.

ומסיים הרב דרך חיים בדף קכ"א וז"ל, סוף דבר, ענין אהוב וְחָפִיז מאד לפני הקב"ה וזכות רם ונשא הוא לאדם, שילמוד בכל יום מעט תורה, מעט נביאים, מעט כתובים, מעט משנה, מעט גמרא, מעט מדרש גלוי ונעלם דהיינו סתרי תורה. זהו דבר חשוב מאד.

ואם תשאל, מה הפירוש 'קצת' מזה ו'קצת' מזה וכו', מה הדבר נותן? אולי עדיף ביום ראשון אלמד רק את זה, וביום שני אלמד רק את השני?

על כך הוא אומר, לא. בכדי להבין מהי התועלת, שלוקחים את הדבש הזה מפה ומפה, וגודל ענין זה וחסן ערך מעלתו, לא יובן היטב, רק לחכמי הקבלה וכו' עש"ב.

זהו פחות או יותר, מה שאנחנו עושים ב'שילוש', בכל יום לאחר תפילת שחרית.

לא הבין מה זה, ושאל אותם, מה זה שאתם אומרים מאקשייא? אמרו לו, ככה אנחנו אומרים. אבל החיד"א אמר להם – כידוע יש לו מליצות – מאי קשיא לכו?... דהיינו, מה זה 'מקשיא'?

נתברר לבסוף, כי נשתבש להם הדבר במשך הדורות. המלה במקורה היתה 'מקדש'יה', אבל מרוב שיגרת הלשון, זה נבלע וכו', ולבסוף הם לא ידעו מה פירוש המלה.

בכל אופן, הדבר איננו כפי שהוא כותב, שזה לשון חז"ל. אם כי אולי זאת אינה פירכא, כי ישנם כאלה לפעמים, כמה וכמה מפרשים מגדולי ישראל, שמשתמשים בסגנון זה. כאשר אנחנו אומרים, 'חכמינו זכרונם לברכה', אנו מתכוונים על בעלי הש"ס ובעלי המדרשים, לפני רבנן סבוראי. המשנה והגמרא, וכל מה שהיה בדורות ההם. אבל ישנם כאלה, שיכולים אפילו להביא את הרמב"ם, ולכתוב עליו בלשון 'חז"ל' אמרו. מובן כי המלה 'חכמינו', אלו החכמים. מה זה משנה? המלה 'חז"ל', לא צריכה ולא מוכרחה להיות צמודה דוקא לתנאים ולאמוראים ודומיהם. רואים כך בכמה מקומות, שהשתמשו בלשון 'חז"ל', לגבי דברים שבטוח שלא חז"ל אמרו אותם, אלא מפרשים במשך הדורות. הביטוי הזה, לא מוגבל אצלם.

כיום אצלינו, ישנם דברים מוגדרים. למשל, כאשר אנחנו אומרים 'גאונים', אנחנו מתכוונים על גאוני בבל. אבל הרמב"ם אומר, כי הכוונה גם לגאוני ספרד. וישנם כאלה, הקוראים לרמב"ם עצמו בשם 'גאון'. 'הגאון'. המאירי מכנה לרשב"א בתואר גאוני ספרד. וכדומה. בעל מדרש הגדול מביא פסקא מדברי הרמב"ם, וכותב לפניו 'תנו רבנן'. או 'תניא'. זאת כך כאשר הוא מעתיק פסקא מהרמב"ם, רואים בבירור שזהו סגנון הרמב"ם, והדבר לא נמצא בשום מקום אחר פרט לרמב"ם. אצלם, השימוש לא היה מוגדר לדבר מסוים, אלא לפי התוכן עצמו. כיון שזה מתאים מבחינת הלשון. לכן, שלא יהיו שאלות עליהם. אבל ככה, הדבר איננו מקובל.

בהקדמת המעם לועז על ספר יהושע, הביא ג"כ חלק מן הדברים דלעיל, והוא מסביר על פי זה מהי החשיבות שהתורה משולשת, כפי שכתוב [שבת דף ח"פ]. דרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא, בריך רחמנא דיהב אוֹרְיָאן תליתאני, לעם תליתאני, על ידי תליתאני, ביום תליתאני, בירחא תליתאני [עייין שיעור מוצש"ק אמור – ליל ל"ג בעומר התש"ע, ומוצש"ק במדבר התשפ"א]. מהו עניין המספר שלוש כאן? שהתורה משולשת? הוא כותב בזה"ל, מה יתרון לזה שהתורה משולשת?

יש לו על כך חמישה פירושים, וכעת נדבר רק על הדבר הראשון.

וזה לשונו שם, הביאור הראשון, לפי שנקראו כ"ד כתבי הקודש בפי חכמינו ז"ל בתואר מקדש'יה, שכיום שאין לנו מקדש, הרי כתבי הקודש מְגִינים עלינו, כמו שהגין בית המקדש על ישראל. שאנו מתקיימים כיום בגלותנו הקשה בזכות כ"ד כתבי הקודש. וכשם שהקרבות היו מכפרים, אף כתבי הקודש מכפרים. וזהו שנאמר, נתתי תורתך בקרבם וגו' כי אסלח לעוונם.

אינני יודע, למה הלשון כאן איננה מדויקת. הוא אומר, כי כך זה נקרא 'לפי חכמינו ז"ל'. לא זכור לי, שהעניין הזה – 'מקדש'יה' – נמצא בלשון חז"ל. מדויק יותר כפי שכתב מהרי"ץ, 'הקדמונים', וכדלעיל. הם קראו לזה ככה.

לא נראה שכוונת מהרי"ץ בתימן, כי אינני חושב שהקדמונים קראו לזה כך. לא ידוע, מה היה אצלינו לפני אלף שנים. לא שמענו על כך בכל אופן. מהרי"ץ רק העתיק את דברי מעשה אפוד, שהוא ספרדי. אבל במקצת מארצות הספרדים, הדבר כמעט עוד חי, רק שהם השתבשו.

החיד"א כותב [הובא בספר מעגל טוב השלם עמ' 8], כי כאשר הוא היה בתונים, הוא שמע שקוראים ל'מקרא' – 'מאקשייא'.

אצלינו התימנים, כאשר מישוהו מבקש שיביאו לו ספר תנ"ך, הוא אומר בלשון, תביאו לי ארבעה ועשרים. אבל אצלם – החיד"א שמע אותם אומרים – תביאו לי מאקשייא. החיד"א

למשל, רבינו שלום שבזי זיע"א אומר ובשירתו אם תחפצה, חפש במסכתות גאונים חיברו. לכאורה, איזה מסכתות חיברו הגאונים? אולי תאמר מסכת סופרים וכדומה מהמסכתות הקטנות, שנסדרו אחרי הש"ס, ע"י גאונים בבל. לא מסתברא. אלא התשובה, שהוא מתכוון על חכמי הש"ס. והוא קורא להם, 'גאונים'. ולגבי התואר גאון, ע"י שיעור מוצש"ק דברים התשע"ג, ומוצש"ק וישב התשע"ד.*

ממשיך המעם לועז, ומסביר את עניין ה'משולשת'.

וכיון שעשרים וארבעה כתבי הקודש כנגד בית המקדש הם, נחלקו אף הם לשלושה חלקים, תורה נביאים וכתובים – הוא עושה כעת הקבלה בין תנ"ך לבין בית המקדש – כפי שהיה בית המקדש מחולק לשלושה חלקים, בית קודש הקדשים – זאת התורה, שזה הכי חשוב – היכל הקודש, והעזרה. יש עזרת כהנים, ועזרת ישראל וכו'. שלוש עזרות. אלו ה'כתובים'. זאת הדרגה הכי פחות. ולכן נקראו מקדש יה. ישנה התאמה מבחינת המספר, המחלקות.

וכ"ד ספרים הם כנגד כ"ד משמרות כהונה שהיו משמשים במקדש. וכשגלו ישראל לבל, נגאלו בזכות זה שהיו לומדים תורה ומשתדלים להבינה. כעת אנחנו בגלות, א"כ מה הדבר שמגין? ובזכות מה ניגאל?

כמו שנאמר [נחמיה ח', ח'] וַיִּקְרָא בְּסֵפֶר פְּתוּרַת הָאֱלֹהִים מִפָּרֶשׁ, וְשׁוֹם שָׁבַל וַיְבִינוּ בְּמִקְרָא, שֶׁהָיוּ קוֹרִין בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה, וּמִבְּאֵרֵי הַכְּתוּבִים בְּשֶׁכַל מְרֻבָּה וּבִסְבְּרָא, וְהִבִּינוּ אֶת מַה שֶּׁלֹּמְדוּ. ובזכות המנהג הטוב הזה, זכו שנבנה בימיהם הבית השני. בזכות הלימוד שלמדו 'תורת האלהים מפורש', עם הבנה וסברא, זכו שנבנה בית המקדש השני.

אחר כך בעוה"ר שוב הפעם היתה גלות. ולאחר זמן כשגלו ישראל מארצם, חזרו בתשובה ושוב התחילו ללמוד תורה נביאים וכתובים. לפני כן, לגבי בית ראשון, הוא לא הזכיר 'כתובים', כי אז עדיין לא היו הספרים עזרא ודניאל ואסתר, זה היה רק אח"כ. וכעת, בבית

שני, נוסף עוד משהו. אעפ"י שהיו שאר ספרי כתובים.

והקב"ה נתן לנו חן בעיני המלכיות, וביטלו הגזירות. עם ישראל בגלות, ויש לנו חן וחסד בעיני המלכיות, מרחמים עלינו, לא מצערים ומענים אותנו.

פרט למלכיות צרפת ואשכנז, שבאו עליהם הצרות, מפני שהתרשלו ולא קבעו כל יום שיעור בתורה נביאים וכתובים. כנראה הוא מתכוון על מסעי הצלב, בדורות שהיו הצרות בארצות אירופה, וכדומה.

אח"כ הוא אומר, לגבי ספרד. הרי היה גירוש ספרד? על כך הוא עונה, כי גירוש ספרד היה יותר מאוחר, והדבר גם הוא היה אכן בגלל זה. וז"ל, וגם גירוש ספרד היה על כך. שבני ספרד התרשלו בזה. פרט לבני אראגון – זה מה שמהרי"ץ הביא, הקהילה הזאת, המחוז הזה – שניצולו מפני שהיו עוסקים בתורה נביאים וכתובים.

כעת הוא מדבר לגבי ארץ מגוריו תורכיה, והוא אומר כך, ובמקומות אלו במלכות תורכיה, שרובם מיוצאי ספרד, עדיין מתרשלים בלימוד נביאים וכתובים.

הרי כאשר היה גירוש ספרד, נדדו – מי שניצולו – ובאו לארצות המזרח, והתחברו אל התושבים היהודים שהיו במקום. הוא אומר בלשון, 'רובם' יוצאי ספרד. כי הם באו לכל ארצות המזרח, גם למצרים וכו'. הקהילות הראשונות נקראו 'מוסתערבים', הם הותיקים. ואלו הספרדים החדשים, הצטרפו אליהם, ואז נגרמו גם הרבה שינויים, כי היו להם מנהגים אחרים. הדבר גרם, לבלבל את המסורת והנוסחאות העתיקות, ואת המנהגים המקוריים עפ"י הגאונים כידוע.

בכל אופן הוא אומר, כי במלכות תורכיה, מתרשלים בלימוד נביאים וכתובים.

ואפילו המעטים שלומדים, אינם לומדים כראוי בפירושיהם. ומה תשובה נענה בבית דין של מעלה, בשעה שישאלו אותנו למה התרשלו בלימודים, ולמה אין אנו בקיאים בהם ובפירושיהם.

יסוד עולם, זה כאילו שישנם ל' צדיקים. לא צריך דוקא ל' צדיקים, כי צדיק יסוד עולם. אבל שאלנו בזמנו, הרי ישנם שלושים קדושות, א"כ למה צריך זאת? הרי אין סיבה, שייחרב העולם? ועל כך אמרנו, כי נכון שהעולם לא ייחרב לגמרי, אבל הוא ייחרב מבחינה מסויימת, תהיה ירידה בשפע ובברכה שישנה בעולם. זה כבר יהיה עולם, מסוג אחר. לכן רשב"י רצה, שהעולם יישאר במעמד הקודם. לולא זאת, היה משהו אחר.

אותו הדבר בנדון דידן. כאשר אנחנו אומרים, כי כתבי הקודש הם כמו בית המקדש, וכי זה אותו הדבר? אי אפשר להשוות. אלא הדבר, כפי שיש לנו בתי כנסיות, כמו שנאמר ויחזקאל י"א, ט"ז וַיֹּאמֶר יְהוָה לְמִקְדָּשׁ מִעֵט. יש לנו איזו פְּבֹאָה, של דבר זה. משהו מעין זה. אבל בל נחשוב, שזהו ממש אותו הדבר. על דרך וַיִּשְׁלַח פָּרִים שְׁפִיתֵינוּ [הושע י"ד, ג']. רציתי רק להשוות, בין העניינים.

בספר עלי הדס [קונטרס מילואים, דף מ"ג] כתב בזה"ל, עיין עוד בספר מעגל טוב השלם [עמ' 8] שכותב רבנו החיד"א שבהקדמה לספר מעשה אפוד כתוב שקורין למקרא מקדש יה, ושם כתב רבנו החיד"א שבעיר תונס קורין למקרא מאקשייא ושאל אותם וכו'. ומבואר שהוא מקדש יה, ונשתבש השם בפי המון העם, ע"ש. ובענין השם מקדש יה, עיין מעשה אפוד בהקדמה [וינה תרכ"ה עמ' 11-12], שהקדמונים קראו לכ"ד ספרי התנ"ך מקדש יה. וקצת מתוכן ההקדמה הובא ע"י מהרמ"ל בספרו דרך חיים [שתי ידות ויניציה שע"ח דף קיט ע"ב], והובא גם בהקדמה לספר מנחת שי, וכן בשל"ה הק' [מסכת שבעות פרק תורה אור אות קעח]. וא"כ השערת רבנו החיד"א מבוססת מאוד.

והוא מוסיף [בסוגריים מרובעות] כך, ע"ע בספר אהל דוד (לר"ד ששון) [עמ' 528] שהעתיק את חתימת הסופר בסוף כ"י של התנ"ך הידוע בשם תנ"ך פרחי (נכתב בשנת 1366 ע"י רבי אלישע קרשקש), ושם כתב, "השלמתי זה הספר של ארבעה ועשרים, המכונה בפי ההמון מקדשייה".

ואני התחלתי לפתוח הפתח המבורך הזה, לבאר ספרי הנביאים. ברצונו להסביר, למה הוא חיבר את הספר הזה, מעם לוועז, בכדי שאנשים יתחזקו וילמדו. ואני מבקש רחמים מאת ה' שיעזורני להשלים הפירוש על ספר זה ועל שאר כתבי הקודש.

וראוי מאוד לקבוע לימוד בספר הזה בכל שבת קודש בסדר הזה, שבתחילה יקראו בספר ואח"כ יבאר החכם הדברים. וימצאו המעיינים טעם ושמחת הלב בלימודם. ובודאי יהיו דברי הנביאים והכתובים לעזר ומרפא לנשמותינו. ולכן אנו משבחים את הקב"ה, שנתן לנו תורה משולשת, כנגד בית המקדש.

בכך הבננו, למה התורה נקראת 'משולשת', אורין תליתאי – תורה נביאים וכתובים, כי זה כנגד בית המקדש. זאת המעלה בכך.

לגבי מה שהוא אומר, כי זה נקרא 'נקדש יה', לכאורה יש לשאול למה לא להגיד 'מקדש השם'? או 'מקדש אל'? מדוע דוקא 'מקדש יה'? אלא כל דבר אשר מצרפים לו את שם ה', זה מראה על החזק שלו. כפי שכתוב, מִאֲפֻלָּה [ירמיהו ב', ל"א]. וְיִנְיָהוּ הָיְתָה עִיר גְּדוֹלָה לְאֱלֹהִים [וינה ג', ג']. צִדְקָתְךָ כְּהָרִי אֵל [תהלים ל"ו, ז']. רוצים להגיד, הרים גבוהים וחזקים. כי כל דבר שרוצים להראות את החזק ואת המעלה שלו, מצרפים לזה את שם ה'. וכן לגבי שְׁלֵהֲבִתָּיָה [שיר השירים ח', ו'], וכל הדברים מהעניין הזה. כך אומר הרד"ק. וממילא מתורץ גם ענייננו.

מדוע אני אומר זאת?

דיברנו בשיעור הקודם, אחרי שהסברנו כמה פעמים לגבי דברים רבים המונעים את חרבן העולם, ואמרנו כי זה לא אָמור להיות בפועל. מצד אחד, יש מצב כאילו ח"ו העולם עומד להיחרב, ומצד שני רואים שהקב"ה מכין תרופה מראש. דיברנו על שלושים קדושות בשבוע, ועל שיר השירים, ועוד כל מיני דברים אשר עוצרים ומונעים את חרבן העולם.

לפי מה שבעל מעם לוועז כתב, ישנו כאן איזו דמיון. דהיינו, הרי אמרנו, כי ח"ו ישנם דברים שמביאים לחרבן העולם, אבל שלושים צדיקים בעולם מצילים מכך. ורשב"י אמר, כי 'צדיק

מובן שזה היה נפוץ אצלם, 'בפי ההמון'.

ועוד הביא ר"ד ששון את לשון הרב יוסף ב"ר יוסף בספרו כסף צרוף וירושלם תרפ"ו דף קכ"ד ע"ב, "והקדמונים קראו הכ"ד מקדש יה, והטיבו אשר דיברו וכו', מפני שהספר הזה המקודש, משתנה בסגולות למקדש היה נחלק לג' חלקים. תורה כנגד קה"ק, שהוא כנגד עולם השכל לאלהי ישראל והמלאכים הקדושים. נביאים כנגד ההיכל, והוא מקום השלחן והמנורה ומזבח הקטרת, שהוא כנגד עולם הגלגלים. כתובים, כנגד האולם והעזרות, שהוא כנגד עולם השפל". הד"ס.

תוספת דברים בעניין עטיפת הראש לאבלים רח"ל, התייחסות למנהגי העיר רדאע אשר שינו מן המסורת המקובלת בתימן, ובעניין כיסוי הפה ומקצת החוטם ע"י האבלים.

דיברנו בס"ד ושיעורי מוצש"ק ויצא, וישב, וארא התשפ"ג בעניין עטיפת הראש בטלית אצל – לא אליכם – אבלים, כי זאת חובה, הסברנו מה קרה בעדות האחרות, שנתבטל אצלם מנהג זה, מי מימי קדם ומי בדורות האחרונים, וחזקנו את המנהג שלנו התימנים, כי זהו דבר חשוב מאד. בפרט ביום הראשון, כי לפי דעת הרמב"ם, החיוב הזה הוא מן התורה. ואמרנו שישנו בלבול, בשנים האחרונות, כי אפילו שהאבלים עטופים בטלית, הם לא שמים אותה גם על ראשם. כפי שאמרנו, כנראה מפני שהם ראו כי כך כתוב בשלחן ערוך. אבל למעשה, כבר הבאנו את החיד"א שהעיר בספרו ברכי יוסף, שהמנהג אינו כך. ואגב מוכח שבזמן החיד"א, מנהג העטיפה היה עדיין שריר וקיים אצל הספרדים.

ידידנו הרב מתתיהו גוטמן הי"ו (נכדו של ה"ר ישראל בדיחי) אמר לי, כי בזמנו הוא שאל על כך את הרה"ג עזריה בסיס זצ"ל, עכ"פ שמע זאת ממנו כאשר נפטרה אחותו, שאצלם יש שנהגו, שבזמן שבאים המנחמים, לא עוטפים את הראש.

השבתי לו, כי אכן הדבר מתאים. צריכים לדעת, כאשר מדברים על העיר רדאע, כי נשתנו אצלם בזמן האחרון הרבה דברים.

למשל אפילו לגבי דבר, שאנחנו היינו תמהים על כך. משהו השבוע אמר לי, הוא ידידנו ר' אבנר חדר נר"ו מנתניה, לגבי מה שכתבתי בס"ד בשלחן ערוך המקוצר כתוב וחלק ב' סימן ס' סעיף ו', 'עשרת הדיברות, מנהגינו לעולם לקרותם בטעם העליון, הוא מראה לי כי בספר חומש ילקוט הרועים – שהוציא לאור שלמה עמיהוד – כתוב, שהדבר כך הוא רק בציבור, אבל ביחיד קוראים בטעם התחתון.

כתוב שם [בדף ק"ע] כך, כמנהגינו בקודש הוספנו בספרנו עניין קריאת עשרת הדיברות, וההבדל בין קריאתם ביחיד לבין קריאתם בציבור. פנינו בעניין זה אל מוהר"ר עזריה בכה"ר דודי יחיא בסיס הרב המקומי בית דגן שליט"א, והנה דבריו המחכימים.

לק"י, נשאלתי ע"י כמה דייקנים, מדוע יש הבדל בין קורא ביחיד לקורא בציבור, בקריאת 'לא תרצח'. הקורא ביחיד, קורא 'לא תִרְצַח' (לא, הטעם מארכה שאינו מפסיק), ואלו בציבור 'לא תִרְצָח' (בטעם טפחא דמפסיק).

שמעתם? 'שאלה'.

נזכרתי כי בילדותי שמעתי מאבא מארי זצ"ל, הוא אמר לי כי אכן בעיר רדאע, כאשר מלמדים את הילדים עשרת הדיברות, הם לא מלמדים לפי התאג, אלא כפי החומש. או כשקוראים שמו"ת, וכדומה. רק בציבור, טעם העליון. אינני יודע איך הילדים לא מתבלבלים, אם המארי מלמד ככה, ובבית הכנסת קוראים אחרת.

אצלינו בספרי התיגאן, אין את הטעם התחתון. יש רק טעם עליון. לעולם. לטעם התחתון, אין שום שימוש. זה רק בדפוסים, ולא התייחסו לזה. בין כאשר האדם קורא בפני עצמו, או קורא שנים מקרא ואחד תרגום, יחידים או ציבור. אין טעם התחתון. אין לכך שום משמעות. הדבר קיים אצל האשכנזים, יש לכך סיבות, לא ניכנס לזה כעת. מספיק לציין לביאור הלכה שבמשנ"ב סי' תצ"ד, הל' חג השבועות. כמרכן אין אצלינו שני טעמים בפסוק ויהי בישורון מלך [בראשית ל"ה, כ"ב] ואכמ"ל.

אני עושה מה שעשה אבי, ואבי עשה מה שעשה אביו וכו', עד למעלה בקודש. ואם יש איזו קושיא על המנהג, אין לדון בה אלא בבית המדרש ולא כאן. האם ידוע למעכ"ת שליט"א מה היתה כוונתו.

תשובת מרן שליט"א: מסתמא בודאי טענתו היתה כמו שטוענים עוד ת"ח, מצד שאין מכסים בטלית את הפה (ומקצת החוטם) כעטיפת הישמעאלים 'עד גובי דיקנא', כמו שלמדים מן הפסוק וְעַל שָׁפָם יַעֲטָה וַיִּקְרָא י"ג, מ"ה, כמפורש בגמ' מו"ק בבלי דף טו. ודף כד. ובירושלמי שם דף ט"ו ע"ב, וברמב"ם וש"ע. אמנם יש לנו אילן גדול לסמוך עליו, הוא רבי סעדיה גאון בפירושו על התורה, שכתב בהדיא כי באה הקבלה – וכוונתו למסורת הקבלה של חז"ל – כי אין כוונת הפסוק לכסות את הפה, אלא שלא לדבר, לא להרבות שיחה ולא לשאול בשלום. דהיינו שעטיית הפה, זה רק כעין משל. פעולה חיצונית המראה ורומזת על כך. אבל לא לכסות ממש, כי זה נראה כמי שפיו כואב. והביא רס"ג שם ראיה לזה מפסוק דומה, בספר מיכה ג', ז', יעו"ש. ואולי היתה לפניו גירסא אחרת בגמרא שם, או פירוש ושיטה אחרים. וצל"ע. וע"ע באורך מרפא לשון על פסוק ועל שפם יעטה הנז"ל, שהוא בפרשת תזריע].

*

בעניין כיסוי הפה בטלית, מה שנאמר וַיִּקְרָא י"ג, מ"ה וְעַל שָׁפָם יַעֲטָה, ישנם הנוהגים כך, זהו דבר טוב, מי שירצה לעשות זאת. אבל גם אלה שלא נוהגים, יש להם על מה לסמוך, כפי שכתבתי בשלחן ערוך המקוצר [שם].

ביאור המובא בשע"ה לגבי חליצת כתף והנחת היד על הראש בהליכת האבלים בלילה, תשובה לשואל כי עפ"י הפסוק בספר ירמיה משמע כי עדיף להניח שתי ידיים על הראש, ובעניין טעם העלאת עפר על הראש.

דיברנו [בשיעור מוצש"ק וישב התשפ"ג] גם בעניין חליצת כתף, והנחת היד על הראש. בשלחן ערוך המקוצר [בסימן ק"פ סעיף ט'] כתבתי בס"ד כך, ויש מקומות שנהגו כן, דהיינו שמוציא ידו (יש נוהגים הימנית, ויש נוהגים

בכל אופן, צריכים להדגיש זאת, כי בעיר רדאע, אפילו אצל הנוהגים נוסח בלדי שם, נכנסו דברים מן החומשים ומספרי הספרדים, הם שינו דברים רבים, וביניהם זהו העניין דלעיל.

אגיד לדוגמא משהו, החשוב גם להמשך. אצלנו במחוזותינו, מעולם בתקיעות תשר"ת תש"ת תר"ת, כל התקיעות היו שוות. והם עושים אחרת, בתשר"ת הם מאריכים וכו', הלכו כמו השלחן ערוך. צריכים לדעת זאת.

זה מכיון שהם ראו, מה שכתוב בש"ע. גם אצלנו למדו ש"ע, אבל לא התייחסו למה שכתוב. היתה מסורת, מה שמקובל, לא זזים ימינה או שמאלה. אבל אצלם, הם עשו זאת הלכה למעשה. אילו היה משהו ממפרשי הש"ע על הדף, אשר היה מעיר כי המנהג אינו כך, אלא האבלים מתעטפים כשיש אצלם מנחמים, אזי היו רואים ונמנעים מלשנות. אבל הספר ברכי יוסף, כמעט ולא היה בשימוש בארץ תימן, מעטים בודדים הזכירו אותו, הספר הזה לא היה נפוץ, ועכ"פ הם לא ידעו מה שכתוב שם. ראו שישנו שלחן ערוך, ובאר היטב ופתחי תשובה – הכי הרבה, ושמה לא מוזכר דבר כזה, ממילא הדבר אצלם נשתנה.

במלים אחרות, אין לכך חשיבות, אין לזה ערך, הדבר מחוסר ידיעה. כפי שאמרנו, ישנו הרבה הוכחות, גם מן הראשונים וגם מן האחרונים, מן הגמרא, כי דוקא כאשר ישנם מנחמים, צריך לכסות את הראש. אם מידיעה או מחוסר ידיעה, הם לא עוטפים את ראשם, ולכן אדרבה, דוקא מתי שבאים המנחמים, צריכים לעטוף. לכל הפחות.

ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א הוסיף כאן בזה"ל, באבילות על אבא מארי זלה"ה בא הגר"ש בעדאני זצ"ל לנחמנו, כי הכירו היטב. מיד כשנכנס וראה אותנו עטופים כמנהגינו, אמר לא זו היא העטיפה שדיברו עליה חז"ל והפוסקים. בשמעתי דבריו אלה, חם לבי בקרבי, כי תחת אשר יעלה על נס את מנהגינו, בחר לבקרו. על כן לא שאלתיו מה חסרון מצא בעטיפתנו, אלא השבתי לו מיד,

השמאלית), מתוך הבגד באופן שמתגלית כל ידו וזרועו, ומגופו עד כנגד ליבו, ומניח ידו על ראשו, והולך כך אחר המטה.

מהו המקור, להניח יד על הראש?

הבאתי בעיני יצחק [הערה י"ז] כך, ומה שנוהגים להגביה אז את היד ולהניחה מושענת על הראש, לא נזכר בגמרא ובפוסקים. אמנם טעם הדבר להוראת צער (ולכן מקפידים שלא יניח אדם כך ידו על ראשו סתם).

לא 'מסמנא מלתא'. אם אדם עושה ככה סתם, אזי ח"ו זהו סימן רע.

כמו שמצינו גבי תמר [שמואל ב' י"ג, י"ט] וְתָשָׁם יָדָהּ עַל רֹאשָׁהּ, וְתִלָּךְ הַלֹּךְ וְזָעָקָה. אחרי העניין עם אמנון, היא רצתה לפרסם שהיא היתה אנוסה, אז מרוב צער היא הלכה ברחוב וצעקה, ושמה אז את היד על הראש.

ופירש במצודת דוד, ותשם ידה וגו', כן הוא דרך המצטער.

ידידנו הרב אליהו סויד הי"ו שלח אלי שאלה, כי הרי ישנו פסוק בספר ירמיה [ב', ל"ז], ממנו משמע כי יש להניח אז שתי ידיים.

הוא כתב לי בזה"ל, איכא למידק דמאידיך אשכחן בספר ירמיה הנחת שתי ידיים.

בפסוק [ירמיהו שם] כתוב, 'יָדֶיךָ' עַל רֹאשְׁךָ. כתוב כך, גַּם מָאתָּה זֶה תִּצָּאִי וְיָדֶיךָ עַל רֹאשְׁךָ, פִּי מֵאֵס יָדֶיךָ בְּמִבְטָחֶיךָ וְלֹא תִצְלִיחִי לָהֶם. כתוב שם, כי עם ישראל ביקשו עזרה ממצרים, והנביא הוכיח אותם, כי הדבר לא יועיל להם, ולבסוף הם יצאו ח"ו עם ידיים על הראש.

אומר הרד"ק, ומה שאמר 'ידיך על ראשך', כי כן דרך האשה הצועקת על אידה – אם אירע לה איזה אסון רח"ל – הולכת וידיה על ראשה. כמו שאמר בתמר, ותשם ידה על ראשה ותלך הלך וזעקה.

הנה רואים, כי זה שתי ידיים. א"כ לכאורה, היה יותר טוב, שתי ידיים. זאת השאלה שלו.

למעשה, בעיקר העניין, אעיקרא לא כ"כ פשוט שישנה מכך ראייה, כי לפי התרגום, פירוש הפסוק איננו כך בכלל, הדבר אינו כפישוטו. התרגום אומר, תִּפְקִין וּבִהְתַּת חֻבִּיךָ עַל רִישְׁךָ. דהיינו, הבושה על העבירות. לא ידיים ממש.

גם מהר"ר יוסף קרא, אומר שם פירוש אחר לגמרי, וז"ל, כאדם שאוחז בשערות ראשו, ותולשן מרוב צער.

אכן לפי הרד"ק, זאת הנחת הידיים על הראש. גם המצודת דוד מסביר בזה"ל, כמו שיצאת בדאגה וביללה מאת מלך אשור, כן תצאי ממלך מצרים בדאגה, וידיך יהיו מונחים על ראשך, כדרך המקונן.

מפורש כאן, כי דרך המקונן היא, שהידיים על הראש.

מצד אחד, לפי לשון הרד"ק, זאת 'דרך אשה שצועקת'. אינני יודע, האם הוא כתב זאת לפי מה שהוא יודע בזמנו במציאות, או – וכך חושבני – כי זה לא מפני שכך היה מקובל אצלם, אלא כיון שהוא ראה כי כך היה גם אצל תמר. רק ששם זאת יד אחת, וכאן אלו שתי ידיים. אולי ישנו הבדל, שמא הדבר תלוי. כיון שתמר הלכה כך כל הזמן, וקשה להחזיק שתי ידיים על הראש, כאשר היא צועקת והולכת בכל הרחוב, כפי שנאמר 'ותלך הלך וזעקה', משמע זמן רב, לכן עשתה זאת רק יד אחת. אבל בעצם, זהו אותו הדבר.

הרי הרעיון בכך, הוא דלקמן. לפעמים רואים אנשים – הדבר גם בזמנינו – אשר ח"ו רח"ל קרה להם איזה אסון רח"ל, ושומעים על כך באופן פתאומי, הם מכים על ראשם עם שתי הידיים. הדבר אומר, רחמנא ליצלן, מה בא עלי? איזה אסון נפל עלי? אם כן, זה יכול להיות גם ביד אחת, וגם בשתי ידיים. אולי שתיים, מראה על אסון כבד יותר. אך זה רק לרגע אחד. אולם ללכת ולקונן כך, זהו כבר משהו מיוחד.

א"כ דבר ראשון, מבחינת עצם הפסוק, זאת אינה קושיא. כי לגבי המלה 'ידיים', לפי התרגום זהו בכלל לא הפירוש, וגם לפי הר"ר יוסף קרא. הדבר אינו קשור, להנחת ידיים סתם על הראש.

והנה לפי הרד"ק, זה נהוג רק אצל נשים. הן שתי הידיים, והן יד אחת כמו שעשתה תמר. ואצלינו הרי זה האבלים הגברים מניחים יד אחת.

הוא יהיה הקרבן, הוא שאל 'זאיה השה לעולה', ואברהם ענה 'אלהים יראה לו השה', כתוב שהוא שם את ידיו על ראשו והיה בוכה ואומר, זהו 'בית המדרש'? אתה אמרת לאמא שלי, שאתה לוקח אותי לבית המדרש. וכי זהו בית המדרש שאמרת? וכתוב שם מפורש, שהוא שם ידו על ראשו.

כך מובא במדרש הגדול [וירא כ"ב אות ח' דף שנג"ג], דבר אחר, 'זאיה השה לעלה'. אמר לו, אתה הוא השה. מיד הניח יצחק ידיו על ראשו ובכה ואמר לאביו, זה הוא בית המדרש הגדול שאמרת לאמי? מיד בכה אברהם ותלש בשערו. אמר לו, אבי, אל תצער עצמך, עשה בירצון אביך שבשמים. יהי רצון שיהיה רביעית דם שלי כפרה על כל ישראל.

רואים, כי שימת היד, זהו עניין של צער. ושם המדובר, לגבי איש. אלו שתי הערות על דברי הרד"ק.

*

לגבי העלאת עפר על הראש, יש להעיר כי זה אינו רק עניין של ביטוי לתוקף הצער, אלא ישנו בכך רעיון.

מהר"ם אלשיך [בפירושו מראות הצובאות על ספר יהושע, פרק ז' פסוק ה'] כותב, דבר יפה מאד, לגבי הפסוק [שם] וַיִּמָּס לְבַב הָעָם וַיְהִי לָמִים וגו' וַיַּעֲלוּ עֹפֶר עַל רִאשָׁם. וז"ל, 'זיפול על פניו ארצה', לרמוז, הרי אנו כמתים, כי שחה לעפר נפשם וכקבורים דמי, וזהו 'זיפול עפר על ראשם'.

עפר על הראש, פירושו כאילו שאותו אדם קבור, כביכול מכוסה כולו בעפר. זה לא סתם, לשים עפר על הראש מחמת צער, אלא ישנו דמיון בכך. כביכול הוא קבור כבר מתחת העפר.

על תמר כתוב, שהיא שמה אפר על ראשה. לפי זה אולי הכוונה, כביכול היא כבר שרופה.

*

כפי שאמרנו, עניין הידיים על הראש, מורה כי ח"ו אירע אסון. כך לפי הפשט.

מהר"ר משה דוד וואלי, תלמיד חבר של בעל מסילת ישרים, כותב [בספרו מרפא לשון – פירוש על ספר ירמיהו – דף כ"ז] כי ישנו בכך סוד.

אכן האמת היא, כי היה דבר כזה גם אצלנו התימנים, שהנשים עשו זאת. כמובא בספר בית מועד [פרק י"א, דף ש"ט] אחרי שכתוב שם בזה"ל, הנשים אינן יוצאות ללוייה אלא נשארות בבית, ומנהג היה שהנשים האבילות על אביהן או אמן מעלות עפר על ראשן ומקוננות בעמידה וכו'. שמעתם? לשים עפר על הראש.

ואחרי כן [בעמ' שי"א, למטה] כתוב כך, ומ"ש מעלות עפר על ראשן, הוא ביטוי לתוקף הצער. ומצינו כן בכמה מקראות, בספר יהושע אחר שנפלו בעי נאמר, ויקרע יהושע שמלתיו וכו' ויעלו עפר על ראשם [ז', ו']. וביחזקאל [כ"ג, ל'] נאמר, והשמיעו עליך בקולם ויזעקו מרה ויעלו עפר על ראשיהם באפר יתפלשו. ובאיוב [ב', י"ב] וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מעילו, ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה. ושם [ט"ז, ט"ז] ועוללתי בעפר קרני, עי"ש מצודת דוד. ובאיכה [ב', י"] העלו עפר על ראשם. ועי"ש ש"ך סי' שע"ו סק"ה מש"כ בשם הכלבו.

ועכשיו כתוב שם כך, ודרך אגב אציין, שיש שהיו נוהגות בשעה שמקוננות על המת, היו משלבות אצבעות שתי הידים על ראשיהן ומקוננות. וכך מצינו בילקוט שמעוני [ריש איכה], אמר להם, אבות אבותי, אין אתם יודעים שבית המקדש חרב, וישראל גלו לבין אומות העולם. מיד הניחו ידיהם על ראשם, וקרעו בגדיהם, והיו צועקים ובוכים והולכים עד שער בית המקדש ע"כ.

ומטעם זה, כשרואים אדם שמניח ידיו על ראשו באופן זה, היו גוערים בו, משום שלא מסמנא מילתא.

ראשית רואים, כי זה לא כפי שהרד"ק אומר, שזה דוקא דרך של נשים. מכאן רואים, כי אבות העולם הניחו ידיהם על ראשם וכו'. אבותינו הקדושים, אברהם יצחק ויעקב. ונזכר שם בילקוט שמעוני העניין בהמשך בזה"ל, הניח אברהם ידו על ראשו, וידו אחת (חזר) [החזיר] לאחוריו, והיה צועק ובוכה וכו' יעו"ש. ומצאתי גם מדרש כזה לגבי יצחק אבינו ע"ה, כי לפני העקידה, כאשר יצחק הבין שבעצם

וזה לשונו שם, עניין הידים על הראש, כי הוא מעשה שעושים המתאוננים על אבדתם ועל הפסדם. וסודו, כי כל אבדה והפסד מורה על הסתלקות האורות והמוחין הכלולים מחו"ג, שהם סוד הב' ידים, שרומזים על הה"ח ועל הה"ג – דהיינו, על חמשה חסדים ועל חמש גבורות – שהדעת כלול מהם.

הרי יד ימין, זה חסד. ויד שמאל, זאת גבורה. יש חב"ד, ח'כמה ב'ינה ד'עת, אשר בד"כ לא מזכירים זאת, את ה'דעת' בכלל עשרת הספירות, אבל זה כלול משניהם.

וההסתלקות שלהם, הוא שגורם כל ההפסד שבעולם. בסוד, דעת חסרת מה קנית. ולכן כל המתאוננים על הפסדם, מניחים את ידיהם על ראשם, לרמוז על הפסדם, וכאילו היו רוצים לתקנו קצת, ולהחזיר את המוחין שנסתלקו על ידי הנחת הידים על הראש. כביכול, הם רוצים לתקן זאת.

וכל שכן ישראל, שהצרות והגלות שלהם נמשכו מהסתלקות המוחין, כענין שנאמר [ישעיהו ה', י"ג] לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי דָעַת. וז"ש גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך וגו'.

הוא אומר הסבר, על פי הסוד. צריכים לדעת, לגבי כל דבר, כי הפשט והסוד הולכים בְּהִדְדֵי הַדָּדִי, אלו אינם דברים סותרים. או זה לעומת זה עשה האלהים. צריכים את שניהם.

ישנו מישוהו נוסף, שדיבר על העניין הזה, אבל לא הבנתי מה שהוא אומר. הוא כותב דברים, אשר קשה להבינם. אולי מי שיעיין, יבין מה הוא רוצה. זה בספר פני משה [דף ס"ה ע"א] להר"ר משה ברלין, הוא מסביר משהו על הנושא הזה.

בכל אופן, לענייננו, ישנה תשובה לגבי השאלה דלעיל.

ראשית, עניין הנחת יד האבל על הראש, אכן היה קיים. ישנו דבר כזה. יש יסוד לעניין הנחת היד על הראש, למרות שהדבר אינו מוזכר בגמרא ולא ברמב"ם וכו'.

אבל לגבי שתי ידיים, יכול להיות שזה מתאים רק לזמן קצר, לא למשך הרבה זמן, כבנ"ד בלוויה. זהו תירוץ אחד. ודבר שני, לפי התרגום

זהו אינו פירוש הפסוק בכלל, לא מדברים על הידיים כפשוטם, אלא לפעולת הידיים שהם העוונות. וכן לפי מהר"י קרא. אלא שפירושו נראה דחוק.

צריך להימנע משילוב אצבעות הידיים יחדיו. לגבי עניין שילוב האצבעות, שהבאתי מקודם [בשם ספר בית מועד] כי היו משלבות את הידיים על הראש, צריכים לדעת כי מכל מקום זהו דבר לא טוב. אנשים ונשים רבים לא שמים לב לכך, אולם צריך לפרסם כי כדאי להימנע משילוב אצבעות הידיים ביחד. הרבה אנשים אמנם רגילים לעשות כך, אבל זהו דבר מסוכן, כי זה מעורר דין על האדם. כמובן לאו דוקא על הראש כמו שם, אלא בכל מצב.

שאלה מהקהל: דוקא כל האצבעות, או אפילו קצת?

תשובת מרן שליט"א: חושבני אפילו קצת. כל ההבדל שזה רק 'קצת' דינים, וזה הרבה. צריכים בכלל להימנע. לצערינו, רואים לפעמים אפילו רבנים גדולי תורה, אשר מצולמים כך. אפילו תלמידי חכמים. אינני יודע, אולי הם לא שמו לב. בשגגה. מחוסר תשומת לב.

בספרים הקדושים כתוב, וצריך אדם להיזהר שלא לשלב אצבעות יד ימין, באצבעות יד שמאלו, כי מורה גזר-דין לרעה ח"ו. לפי שהאצבעות הן כוחות עליונים ימניים ושמאליים, ואין לערבם.

ואם מישוהו יבוא ויגיד, אבל ככה העולם נוהגים? צריכים לדעת, כי כבר האר"י ז"ל כותב זאת, שזהו לא כפי שהעולם נוהג. האר"י בא להגיד, כי זאת טעות. האנשים מסכנים. כך הוא כותב [בשער המצוות, ריש פרשת עקב], אסור לאדם לחבר ולשלב אצבעות יד ימין עם אצבעות יד שמאלו כמו שנוהגים בני אדם לעשות לפי תומם דרך מקרה. הא גופא, האר"י אומר שאנשים העושים זאת, גורמים נזק לעצמם. והטעם לפי שהם כוחות עליונים ימניים ושמאליים, ואין לערבם.

הביאו זאת בהרבה ספרים, כגון בספר שער רוח הקודש [שער שביעי דף י"ב ע"א], אור צדיקים, מעבר יבוק, בן איש חי וכו'.

בשנת התשע"ב, כתוב שם כי ישנם כאלה אשר נהגו לברך לפני הנטילה.

כתוב שם כך, המנהג הוא לברך 'על נטילת ידים' אחר הנטילה קודם הניגוב. א"ח – אורח חיים – סי' קנ"ח סעיף י"א, וכמו שכתב רמ"א (הרשי"ה). כך הוא מביא בשם הרשי"ה – זהו מהר"ר שלום יצחק הלוי – הכותב כי המנהג הוא לברך אחרי הנטילה.

והוא מעיר על כך, אמנם ממשפחת רבינו המחבר ז"ל – דהיינו מהרי"ץ – יש שנהגו [וכן נהג מורי זקנינו] לברך קודם הנטילה, [כמבואר כאן מלשון התכלאל עפ"י הרמב"ם], ויש שנהגו [וכן נהג מארי חיים צאלח ז"ל] – (אינני יודע אם זה שהיה סגי נהור, וגר בעיר גדרה ת"ו, או זה שגר בהרצליה, אביו של הר' עזרי צאלח זצ"ל. יב"ץ) – לברך מיד תוך כדי הנטילה.

דבר ראשון, פלא. הוא כותב בלשון, 'כמבואר מלשון התכלאל עפ"י הרמב"ם', לברך לפני הנטילה. לדעתי הדבר פשוט בדיוק ההיפך. בלשון התכלאל, מה שמהרי"ץ מביא, כתוב במפורש שהברכה היא אחרי הנטילה. זאת חוץ ממה שבליל הסדר, מהרי"ץ כותב זאת פעמיים בלשון עצמו, בלשון הקודש. אבל בנ"ד לשון התכלאל [דף קס"ז] הוא כדלקמן, כל מן אכל כבז בר או שעיר – כל מי שאכל לחם חטה או שעורה – פחתאג נטילת ידים קבל, ולו אכל כבז יאבס – צריך נט"י תחילה, ואפילו שאכל לחם יבש – ויברך וכו' על נטילת ידים. כתוב כאן, פחתאג נטילת ידים וכו', ויברך וכו'. מובן דהיינו שיברך אחרי הנטילה. הוא צריך נטילת ידיים, ואח"כ יברך וכו'.

למעשה, צריכים לדעת, כי נכון שהרמב"ם סובר כי הברכה היא לפני הנטילה, וישנם תכאליל כת"י קדמוניות שכתבו ככה, שבין לתפילה, בין לסעודה – תמיד הברכה היא לפני הנטילה.

נביא במדויק את סגנונם, מועתק מלשון ערב, וזהו. מתי שנוטל האדם ידיו, בין לק"ש, בין לתפילה, בין לאכילה, יברך קודם שיטול בא"י וכו' ע"כ.

שומר נפשו, ירחק מזה. בודאי צריך להיזהר. גם מרבני תימן האחרונים, העלו זאת. כגון, ספר אור תורה למהר"ר פינחס מגארי [בפרשת בראשית דף ט'], וכן מנחת יהודה למהר"ר יהודה גיספאן [פ' בראשית ופ' נשוא], וכבר מהרד"ם בשתילי זיתים הביא זאת [בהלכות תפילה סימן צ"ה סס"ק ה'] בשם הטורי זהב, וכבר קדם להם בספר סגולות למהר"ר שלום קורת. חס ושלום. הדבר מעורר דין על האדם, ה' ישמרנו.

שאלה מהקהל: האם בתפילת שמונה עשרה ג"כ אין לשלב את האצבעות ביחד?

תשובת מרן שליט"א: כן. לא טוב הדבר לשלב כך. בשום אופן אין לעשות זאת. בתפילת שמו"ע, מניחים יד ימין על יד שמאל. השילוב של אצבעות יד ימין עם אצבעות צד שמאל הוא לא טוב, כי אלו כוחות אחרים. אבל בדרך זאת, שמניחים ימין על שמאל, כופים את הדין. ואת האגודל, צריכים להסתיר [עיין שיעור מוצש"ק אמור – ל"ג בעומר ה'תשע"ז, ובספר שמירת הגוף והנפש סימן ע"ח דף רמ"ה רמ"ו].

[אבא מארי זלה"ה היה מעיר לנו שלא לשלב אצבעות הידים. ופעם אחת אף הכה על אצבעות ידי כדי להפרידן. וסיפר לי כי בילדותו או בבחרותו, עוד בהיותו בתימן, עשה לו כך זקן אחד, והסביר לו את העניין, ומאז נזהר בזה. איתמר].

המשך בעניין ברכת על נטילת ידים אחר הנטילה לפני הניגוב, תגובה לשואל על המובא בפירוש על תכלאל עץ חיים מהדורא חדשה כי כביכול לשון התכלאל הוא לברך קודם הנטילה וכו', המשך ההתייחסות ל'תכאליל קדמוניות' ששרדו עד היום, שאין להישען עליהם בניגוד למנהגינו ולמה שכתב מהרי"ץ.

הזמן קצר והמלאכה מרובה, ע"כ נדבר כעת רק על נקודה אחת, ולגבי הנקודה השנייה נרחיב בעז"ה בפעם אחרת.

חכם אחד הפנה את תשומת לבי, בעניין שדיברנו [בשיעור הקודם] לגבי מה שנוהגים לברך על נטילת ידיים אחרי הנטילה, הוא אמר לי, תעיין בספר תכלאל עץ חיים מהדורא חדשה [דף תש"ן, הגהות והערות, הערה תל"ב], שנדפס

אבל למעשה נראה לי, כי אפילו שבתכאליל כתבו כך, יש להשיב על כך שני דברים. ראשית, לא בטוח שעשו כמו שכתוב, אלא המשיכו את המסורת שבעצם מלפני הרמב"ם, שהרי מצד שני, רבי' סעדיה גאון כותב [בדף ח"פ] במפורש, שהברכה היא אחרי הנטילה. ודבר שני, כנראה התכאליל הקדמוניות עצמן נחלקו בדבר.

וז"ל רס"ג שם, ובעקב גסל אלידין – ואחרי רחיצת ידיים. כך מתורגם שם.

בהתחלה לא הייתי בטוח שזהו פירוש המלה הזאת, 'ובעקב'. אבל ביררתי זאת, ואכן זהו פירוש המלה, כפי שתירגמו. לפעמים אמנם המתרגם שם לא דייק, אבל בנ"ד זה כן נכון.

גם בליל הסדר, לגבי הכרפס, רס"ג כותב כך, ירחצו ידיהם, ויברכו על נטילת ידיים.

ואח"כ בברכת המוציא, לאחר ברכת אשר גאלנו וכו', הוא כותב בזה"ל, יטלו ידיהם, ויברכו על נטילת ידיים.

בשיעור הקודם, כשדיברתי על כך, אמרתי כי נראה לי שלא בטוח שקדמונינו אכן נהגו לברך לפני הנטילה, והבאתי שידידנו הרה"ג איתמר כהן שליט"א הקשה, כי בתכאליל כתוב לברך לפני הנטילה, על כן ברצוני להסביר את העניין.

דוגמא לדבר, לשבר את האוזן.

בזמנו שאלתי את אבא מארי זצ"ל, איך אביך היה נוהג בליל הסדר, האם לברך על כל כוס בורא פרי הגפן, או רק על כוס ראשון ושלישי? הוא ענה לי, על כל כוס. שאלתי אותו, והטיבול הראשון, הכרפס, במה הוא היה? בתימן לקחו אצלינו צנון, לא משנה. [בעי"ת צנעא ובנותיה, לקחו כרפס, הנקרא אצלינו בלשון ערב בשם בקדנוס, וכדברי מהרי"ץ בעץ חיים ועוד מחכמי תימן, אף שהביאו לשלחן גם צנון. אבל כנראה זה נשתנה אצלם רק מקרוב, בפרט בעיקבות רבותינו המקובלים זיע"א שהדגישו חשיבות כרפס דוקא. שהרי כמעט כל הקדמונים והרמב"ם והתכאליל לא הזכירו רק ירקות סתם. ועמ"ש בס"ד באגדתא דפסחא פרי עץ חיים בהרחבה]. העיקר ירק, ירקות. אחרי הכוס

הראשון. האם הטיבול היה בחרוסת, או במי מלח? והוא ענה לי, בחרוסת. שאלתי אותו, א"כ אינני מבין. הרי התכאליל שאביך השתמש בו, שהיה מונח לפניו גם בליל הסדר, הוא של מהר"ר יצחק ונה זצ"ל (התכאליל עץ חיים עוד לא היה נפוץ אז), ושם כתוב לברך רק על כוס ראשון ושלישי, וכתוב ג"כ להטביל בחומץ?

ענה לי אבא מארי, הוא לא הסתמך על מה שכתוב בספר, אלא הוא ידע מהי המסורת, מה שמקובל בידו מאבותיו ורבותיו. והוא הוסיף ואמר לי, לחזק את זאת, כי ישנו על כך פתגם בערבית בזה"ל, מאן פאן רפה פתאפה – אינני יודע את ההמשך, חסר מלה או שניים, והסיום – אעמה צואבה. זהו סגנון כזה. ר"ל, מי שהולך לפי הספר שלו, הוא עיוור. זאת בערך הכוונה.

כפי שאמרתי לעיל, למדו בספרים כי בתקיעות תשר"ת צריך להאריך, אבל לא עשו מה שכתוב, כי היתה מסורת אחרת. הדבר מתאים ומקביל לפתגם נפוץ ושגור בפי התימנים, מפי רב, ולא מפי כתב. שפירוש, אל תסמוך על מה שקרית בספר, אלא על מה שתשמע מפי הרב. לפי שכבר הוא יודע ובקי בספרים רבים, ומבין כל דבר לאשורו, כמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פ' קרח ע"פ ואון בן פלת ודף שס"ח שס"ט. והרחבנו בס"ד על כך.

במלים אחרות, לא בטוח כי מה שכתוב, אכן זה היה מה שעשו בפועל. בתכאליל כתוב לברך לפני הנטילה, אבל למעשה נהגו גם אז לברך אחר הנטילה, כפי המסורת שבידם מדורי דורות.

וגם אם זאת היתה אצלם הלכה למעשה, תשמעו דבר פלא עצום. היום בזמנינו, רבים אשר מתעסקים ומפשפשים בתכאליל הקדמוניות, לפעמים יש להם שאלות. לדוגמא, הם אומרים, כי לא כתוב בתכאליל 'חי העולמים', אלא 'חי העולמים'. בצירי.

הם אכן צודקים. הדבר אמת. אבל מצד שני, תגידו לי, הרי מהרי"ץ כותב בעץ חיים ודף כ"ז ע"א בזה"ל, חי העולמים, בפתח, כן הוא הנוסח מנוקד בכל ספרי תימן מעולם. אם כן, מה קרה פה?

הרמב"ם בהל' יסודי התורה צריך לומר ח' בצירי. הם שינו על פיו. מעטים. נגד המסורת. הראיה שבסידור רס"ג כתוב ח' בפתח. וכן כל כה"ג.

שהרי מצד שני, ישנם דברים שכותב מהרי"ץ בשם התכאליל הקדמוניות, ואין אותם לפנינו כיום. על כרחנו, סָפו תמו הספרים הללו. נתבלו ונגנזו.

למשל, בשחרית דסוכות, לגבי איך מחזיקים את הלולב, מהרי"ץ מביא ועץ חיים ח"ב דף ס' ע"א בשם רס"ג בזה"ל, והוא מא נְצַח רבי סעדיה גאון ז"ל.

נְצַח פירוש, ניסח אותו. זהו הסגנון שלו. ניסוחו. כמו שכותבים בלש"ק ז"ה לשונו.

קאל פיגב אן יכון וגה אללולב אלאחמר, אלא וגה אלמצלי, ואלאכצ'ר אלי' ברא. מה צריך להיות, קדימה ומה אחורה. הצד האדום, כלפי המתפלל וכו'. לא ניכנס לפרטים ולא לכללות הנושא ועיקרו, וכבר הארכנו על כך בס"ד בבארות יצחק כרך רביעי, רק מה שנוגע לנ"ד פרט אחד שכתב על כך מהרי"ץ בפירושו עץ חיים שם, זהו הלשון הכתוב בכל התכאליל קדמוניות.

נו, האם ישנו בידינו כיום, תכלאל כזה? אין אפילו אחד. לא מצאו עד היום. וכבר הערתי על כך בדברי חפץ גליון י"ח ניסן התשפ"ב בשל"ג דף קל"ב, ומשם באר"ה. א"כ מה קורה כאן?

אסבךן מה שבטוח, שלמהרי"ץ זיע"א היו ספרים אחרים. או שהקב"ה הזמין לו, את הספרים שהוא רצה להזמין לו, ושזה יקבע לדורות. את הספרים האחרים, העלים ממנו, שהוא לא יראה אותם.

ואני מוסיף ואומר בתורת השערה, כך חושבני בס"ד, שהתכאליל הללו אשר כתובים בהם שינויים ממה שמהרי"ץ כותב, הדברים האלה היו דוקא בתכאליל שכבר כמעט לא היו בשימוש. התכאליל הללו יוצאי דופן, ולכן הם נשארו לדור שלנו, כי לא השתמשו בהם. היו באיזה חור, באיזה מקום רחוק. אלו אינם התכאליל אשר היו בשימוש הציבור, בשימוש

עניין נוסף. בליל הסדר, אנחנו חותמים בברכת אשר גאלנו וכו', בנוסח גואל ישראל, לשון הווה. מהרי"ץ במהדורא קמא, כתב לגרוס גואל ישראל דוקא. אולם אח"כ במהדורא בתרא הוא חזר בו, וכתב בזה"ל, גואל ישראל, בילדותי כתבתי בקונדרים ההגדה בלשון זה, הכי גרסינן גואל, ובקצת סידורים מכתיבת יד כתוב גואל ישראל, וטעות הוא וכו'.

ולעת עתה אנכי הצעיר תרתי וחיפשתי בכל הספרים הקדמוניות, וראיתי כי כולם פה אחד ודיעה ועצה אחת, כתבו גואל ישראל בוי"ו. זולתי בכתיבות חדשים מקרוב באו, אולי הגיהו כן על פי הגמרא הנזכרת לעיל שכתבתי. והנה לא הטיבו לראות, לשנות גירסת הראשונים במושכל ראשון. גם אני הצעיר כאחד מהם. ועל זה אני אומר, חטאתי ואשמתי לשבש גירסתם הנכונה והישרה. כי היה ראוי להתישב בדבר ולהיות מתון, ולא לקרב בפתע פתאום לסתור אשר בנו ויסדו הם ז"ל, ברוח בינתם המלאה לה דעת וכו' ע"כ. אשריו ואשרי חלקו. היש חיד מתוק מזה?

עכ"פ הרי ביאר לנו שהדבר הזה בא, רק מן הספרים החדשים.

וזה לכאורה אינו מובן. הרי היום מוצאים ספרים עתיקים, שכתוב בהם שם גואל. ואילו מהרי"ץ אומר, כי הוא חיפש בכל הספרים הקדמונים, ומצא שכתוב בהם גואל'.

שָׁמַע מינה, מה שבטוח, שכפי הנראה בעיר צנעא, לא היו ספרי התכאליל הללו. לא נודעו. כי מהרי"ץ אומר שהוא חיפש בכולם ולא מצא. צנעא היא עיר התורה בכל הדורות. שם עיקר התלמידי חכמים, והמפורסמות א"צ ראייה.

מאידך על כרחנו, שאכן היו תכאליל כאלה, שכתבו אחרת. ברם אגיד לכם מה שאני חושב. נראה לי, בדרך כלל, לגבי כל השינויים הללו, זה החל עפ"י הרמב"ם שגרס כנראה גאל, וכן ח' לפי מה שכתב בהלכות יסודי התורה. תמיד יש יוצאי דופן. כמדומה שהתכאליל של משפחת בניה הסופר בעיקר, נוטים יותר לשיטת הרמב"ם מאשר השאר. כיון שלד'

הרבנים וכו', אלא היו מונחים-מוזנחים באיזה מקומות נידחים. הדבר הפוך, התכאליל האלה לא מעידים על הנוסחא המקובלת אצל כולם, או אצל רובם. אמנם אלה שכתבו את אותם התכלאל, בודאי כך הם סברו, אבל כפי שרואים גם בזמנינו שישנם שינויים, זה עושה כך וזה עושה כך, גם בדורות ההם היו שינויים. לדוגמא, ראיתי אפילו לגבי עניין החרוסת, מה שדיברנו בזמנו [מוצש"ק בא, בשלח, יתרו התשפ"ג], שמתיל לב כי גם בזה התכאליל אינם ממש מקשה אחת. ישנם תכאליל שכתבו לשם בחרוסת חומץ, והבחנתי כי בתכאליל אחרים דילגו זאת, לא הביאו חומץ. ועוד כמה שינויים. ואכן מה שמקובל בזמנינו אצל רובם הוא שהחרוסת מתוקה. בלי חומץ.

רואים כי אלו אשר ערכו את התכאליל, לא כולם היו בדעה אחת. זה אומר פכה, וזה אומר בכה. ע"כ אני אומר, כי דוקא התכאליל הללו, אשר לא היו בשימוש, לא היו נפוצים, אותם התכאליל שהשתמשו בהם, בלו מרוב שימוש, לכן הם לא הגיעו ולא נשארו עד לזמנינו, ונשארו דוקא אלה אשר בעצם אין להם ערך רב, מצד להראות את המציאות של כולם. של מנהג הפשוט והרווח בתימן. ובכל אופן, מהרי"ץ מדבר על תכאליל אחרים. הספרים שהיו לפני מהרי"ץ, זהו עולם אחר. ומה שיש לנו בזמנינו, התועלת מהם היא מועטה.

אבל לגופו של עניין, לגבי מה שכתב שם בתכלאל עץ חיים החדש, האמת צריכה להיאמר, הדבר ידוע לתלמידי חכמים – מי שאינו יודע, שישאל את ידידו הרה"ג איתמר כהן שליט"א – כי אלה אשר קבעו לברך לפני הנטילה – 'ממשפחת רבינו המחבר' – לצערינו הם היו דרדעים. והם שינו מדעתם את המסורת. גם מה שהוא כותב, שכך 'נהג מורי זקני', היכרתי אותו, היה שכן שלי, רבי יוסף צאלח, גם הוא היה מושפע מהם. כי אני ידעתי את האיש ואת שיחו. היה בינינו קשר טוב. ואכמ"ל. ולגבי מארי חיים צאלח, שהיה בסדר גמור, עכ"פ לפי מיעוט ידיעתי, 'תוך כדי הנטילה', כל זה לא התחיל אלא מאחרי שהדרדעים התחילו

לעשות בלגאן, אמרו שהרמב"ם כותב ככה, ושמצאנו ככה בתכאליל קדמוניות וכו'. וכפי שאמרתי לכם, אלה התכאליל שבאו ממקומות נידחים, הביאו אותם ממקומות אחרים. מאיזה כפרים רחוקים. הרי בזמנם התחילו את המסחר בספרים, סוחרים אשכנזים מחוץ לתימן שנודע להם על כת"י עתיקים, קנו בזול מאד תמורת ספרי דפוס חדשים כידוע, והביאו וריכוזו ספרים בצנעא שהובאו מחוץ לצנעא, ואז התחילו להגיד, אה, הנה מצאנו כתוב בתכאליל קדמוניות בקדיש 'לעילא', יש דגש וכו'. כל מיני שינויים, אשר לא היו מקובלים. שהרי מקובל אצלינו בפשטות שהלמ"ד בתיבת לעילא רפויה, ואכמ"ל.

וכיון שהתחילו מהומות, הם אמרו, טוב, נעשה פשרה, נברך תוך כדי נטילה. אבל שוב הפעם, כל זאת לאחר שעוררו מחלוקת. הם התבלבלו.

אבל למעשה, האמת כפי שהרשי"ה כותב, שהמנהג המקובל הוא לברך אחרי הנטילה. עד שלא התחילו כל המהומות, כולם בירכו אך ורק אחרי הנטילה. ואלה שעשו באמצע, [דהיינו שבירכו תוך כדי הנטילה], הם רצו לעשות פשרה. ואלה שעשו לפני הנטילה, זה רק בא מהם.

זהו מה שעניתי לשואלי דבר.

*

הרב שלומי הי"ו, מחבר הספר 'שולחן ערוך תימן', נתברר ממנו – בא אלי היום ידידנו הר"ד צדוק מרכסים, ואמר לי שהוא דיבר איתו, וכך הוא אמר לו, וכדלקמן. ויוצא כי נכון מה שאמרנו בשיעור הקודם. לימדנו עליו זכות, שהוא מחוסר ידיעה הביא, שבצנעא ישנם כאלה שנהגו לברך לפני הנטילה וכו'. ואמרתי אז, כי רק אנשי הכת עושים זאת. על כך הוא אמר, שהוא אכן ראה עניין זה בתכלאל עץ חיים החדש, משם הוא לקח זאת. ואפילו לא עלה בדעתו שהכוונה אליהם. זהו בעצם מה שבלבל והטעה אותו. ויצא העגל הזה.

אשריו שהוא מודה על האמת, וירבו כמותו בישראל.

הרי לנו שהתכאליל נחלקו בזה, וסוגיין דעלמא נתקבל ונמשך לדורינו כדעת האומרים שהברכה אחרי הנטילה דוקא. ומינה לא תזוז, ולא תזוע.

ימי השובביים – שלושה טעמים מדוע במזמור שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וגו', נזכרו שש פעמים לשון שמירה.

ימי השובביים. שובו בָּנִים שׁוֹבְבִים [ירמיהו ג', כ"ב]. אנחנו כבר בסיום השבועות הללו.

במזמור [תהלים קכ"א] שִׁיר לַמַּעְלֹת אֲשָׁא עֵינֵי אֶל הַהָרִים וגו', מוזכר שש פעמים לשון שמירה. הראשון, אֶל יְתֵן לַמוֹט רִגְלָךָ אֶל יָנוֹם שְׁמֶרְךָ. השני, הִנֵּה לֹא יָנוֹם וְלֹא יִישָׁן שְׁמֶרְךָ יִשְׂרָאֵל. השלישי, יְיָ שְׁמֶרְךָ. הרביעי, יְיָ שְׁמֶרְךָ מִכָּל רָע. החמישי, יְיָ שְׁמֶרְךָ אֶת נַפְשְׁךָ. והששי, יְיָ שְׁמֶרְךָ צִאתְךָ וּבֹאֲךָ וגו'.

מהו העניין בכך? למה מזכירים כל־כך הרבה, שש פעמים, לשון 'שמירה'?

אלא זה מכיון שישנן ששה צדדים, וח"ו יכולות להיות סכנות מימין ומשמאל, מקדימה ומאחורה, מלמעלה ומלמטה. כגון אם ח"ו אדם נתקל באיזה משהו, אבן בקרקע וכדומה, או מישוה יוצא לו פתאום מאיזו מנהרה, או עולה על מוקש, או היום בעוה"ר חשש רעידת אדמה. מבקשים מה' שישמרנו מכל הרוחות והצדדים.

כעין זה אומר רבינו בחיי בספרו כד הקמח [בתחילת עניין מזוזה] וז"ל, שומר י"י את כל אוהביו, ואת כל הרשעים ישמיד [תהלים קמ"ה]. ידוע, כי ההשגחה השופעת בשפלים על בני אדם, בכללים ופרטים, והשמירה דבקה בהם. שאלמלא השמירה, היו ישראל הפקר, נמסרים למקרים. ועל ענין השמירה, נקרא הקב"ה 'שומר ישראל'. הוא שאמר דוד [שם קכ"ה] הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ואמר [שם] י"י שומרך י"י צלך על יד ימינך.

ומפני שהקב"ה עליון על הכל, והוא שליט בשש הקצוות, לכך הזכיר במזמור שהוא ששה פעמים לשון שמירה.

הערה מהקהל: הרב אמר בזמנו, כי זהו ה'מגן דוד'.

*

בספר פסקי מהרי"ץ עם פירוש בארות אליהו [בדף ב', הערה ג'], כתב לגבי העניין הזה כך, לשון התכלאל אינו מבואר, אם מברך לפני הנטילה או אחריה. וסתמא משמע דמברך לפני הנטילה, כשאר כל מצוות שמברך עליהן עובר לעשייתן.

והוא מוסיף [בסוגריים מרובעות] בזה"ל, שו"ד בבארות יצחק חלק א' עמ' י' ד"ה עכ"פ, שכתב בשם רבהמ"ח כאן לברך אחר הנטילה. ונראה שכוונתו ללשון התכלאל כאן, שהקדים הנטילה לברכה. ואף שבהכרח הוצרך להקדים את עצם חיוב הנטילה, מ"מ יש לדייק מדלא כתב וכשיטול יברך. שוב עיינתי בהעתק תכלאל מהרי"י בשירי ובתכלאל משתא, וראיתי שלא הזכירו כאן ברכת ענט"י כלל, רק בסדר ברכות השחר וכו'.

נזכרתי. ישנם תכאליל שכתוב כך במפורש, בליל הסדר. הראיה מן התכלאל של מהר"ר שלום שבזי זיע"א, מה שהבאנו ממנו בעבר ועיין שיעור מוצש"ק בא התש"פ, תכלאל שמהרש"ש כתב נוסח בלדי, שנהג בזמנם גם במחוז שלו שרעב. ושם כתוב במפורש, שהברכה אחרי הנטילה.

ובהמשך [בבארות אליהו שם] הוסיף וכתב כך, אם כן נראה שתיבות ויברך וכו', רבהמ"ח – רבינו המחבר – הוא שהוסיפם על לשון התכלאל.

הוא טוען, כי מה שכתוב בעץ חיים, לברך אחרי הנטילה, זהו דבר שמהרי"ץ הוסיף מעצמו.

לפי ענ"ד, הדבר לא יתכן. כי אם כן ח"ו, זהו כבר זיוף. מהרי"ץ זיע"א, אף פעם לא מתערב בלשון התכלאל, גם אם הוא סובר אחרת. את לשון התכלאל, שזה בלשון ערב, מהרי"ץ מעתיק כפי שהוא. הוא לא מכניס בתוכו מלים, אשר משנות את ההבנה. א"כ אם מהרי"ץ העלה כך, פירושו שהיו לו תכאליל אשר כתוב בהם כך. ומה שאין לנו זאת היום, כפי שאמרנו, הדבר אינו מעלה ואינו מוריד. כי ישנם עוד כמה דברים, שמהרי"ץ כותב בלשון התכלאל, אשר אין לנו כיום אותם. לא אכנס כעת לפרטים, אבל הדבר ידוע ליודעים.

תשובת מרן שליט"א: נכון. שם הכוונה לספירות העליונות. יש מגן דוד, ויש מגן שלמה, שבו יש שמונה. ויש מגן שאול וכו'. דוד המלך הוא מדת המלכות, הוא השביעי, מדת המלכות מקבלת שפע משש קצוות חג"ת נה"י. יש לנו על זה אריכות בס"ד בנפלאות מתורתך הפטרת ויגש.

טעם נוסף לכך, העלה מהרי"ץ בעץ חיים מהדורא בתרא וחי"א, למה כתוב שש פעמים לשון שמירה. וז"ל, ויש בשבח זה שש פעמים לשון שמירה, כנגד שש קצוות, סוד השם הגדול (נעין תולעת יעקב). כך מהרי"ץ מביא, בשם ספר תולעת יעקב. כדברי רבינו בחיי דלעיל.

ועל כך מהרי"ץ מוסיף, ונראה לי, כנגד ששה מיני מזיקין הם. א' שנבראו בערב שבת בין השמשות. ב' הנבראים מאדם הראשון בק"ל שנה שפירש מאשתו. ג' הנבראים בקרי של כל אדם. ד' הנבראים מן עזא ועזאל, שנולדו מנעמה. ה' הנעשים מנפשות הרשעים אחרי מותם. רשעים גדולים, אחרי מותם, הם בעצמם נהיים 'מזיקים'. ו' הנולדים מבני נעמה, המזדווגים עם הנשים בחזיון לילה. וכנגד אלו, אמר שש לשונות במזמור ויהי נועם (מצאתי למפרש מקובל).

לכן יש שש לשונות, להישמר מששה מיני מזיקין הללו.

ואני הקטן ברגלי אעבורה, ברצוני לומר טעם שלישי בס"ד, כי הסיבה שכתוב שש פעמים לשון שמירה, היא מפני שישנם בגוף האדם ששה נקבים. בראש, יש ארבע. ולמטה, עוד שניים. והם צריכים שמירה גדולה.

נקדים את דברי החיד"א בספרו נחל קדומים, לגבי הפסוק [דברים ט"ז, י"ח] שְׁפָטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ וגו', שכתב בזה"ל, פירש רבינו מהרח"ו ז"ל, דיש לאדם כמה שערים. שְׁעַר הָרְאוֹת – עיניים. שְׁעַר הַשְׁמַע – אזניים. שְׁעַר הָרִיחַ – האף. שְׁעַר הַדִּבּוּר. שְׁעַר הַמִּישׁוּשׁ. וצריך שיעשה אדם בעצמו דיין על כל עניניו, ויפקח עיניו. האדם צריך להיות שופט, לשפוט האם להסתכל עכשיו או לא להסתכל, להקשיב או לא להקשיב. וכן השאר.

וז"ש שופטים ושוטרים תתן לך, לשון יחיד, ולכל אדם מישראל דיבר. וזהו שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, שכל אדם יגדור גדר בכל שעריו. ישנו כאן רמז, כי מדברים על כל אדם בפני עצמו, לא על כל כלל ישראל, כפשוטן של דברים. לא לכם, אלא לך. לשון יחיד.

כגון, שלא יביט בעריות, ולא ישמע דברים האסורים, ולא יריח ריח ערוה וע"ז, ולא ידבר דיבור אסור, ולא ילך לעבירה, ולא יגע לערוה. זה שייך לחוש ה'מישוש'. ולזה אמר לשון יחיד, תתן לך בכל שעריך. ואז נאמר עליו, פתחו שערים. מדה כנגד מדה. ויזכה שיפתחו לו שערים של י"ש – שלוש מאות ועשר – עולמות. ומכאן לרקייע, כמה מקטרגים וכמה מלאכי חבלה. והז' רקיעים, כמה שערים לכל רקיע, וכמה שומרים. וכשהעלה הנשמה, אם זכאה, פותחין. ואם לאו, דוחין אותה, ונועלים השערים בפניה. ומי שישכיל, יתקן בחייו, ויפתחו לו שערים עליונים. עד כאן דברי מהרח"ו ז"ל.

ובהמשך הוא כותב, ואחר זמן ראיתי, שכן כתב הרב של"ה במוסריו ע"ש.

במוסרי השל"ה, בסוף פרשת שופטים, אכן כתוב זאת. אינני יודע, מדוע החיד"א כותב שכך השל"ה כתב, כי זה לא בדיוק אותו הדבר, אבל עכ"פ הרעיון הוא משותף, ולזה כוונתו.

כתוב שם בזה"ל, בכאן יש רמז מוסר, להא דתנן בספר יצירה [פ"ד מ"ב], שבעה שערים הם בנפש. שתי עיניים, שתי אזניים, והפה, ושני נקבי האף, עכ"ל. והוא חושב השערים שהם בראש של אדם. אמנם יש שער לברית המעור, וגם כן פה התחתון. וצריך האדם להיות שומר השערים, דהיינו הראייה והשמיעה והדיבור, והכעס היוצא מאף.

גם כן צריך לשמור שער ברית הקודש, שלא יוציא זרע כי אם לקדושה. גם פה התחתון, שלא ימלא כריסו כבהמה קיא צואה. ועל אלו השערים, ישים האדם לעצמו 'שופטים' ושוטרים, כלומר, שישפוט את עצמו תמיד. זהו תיבת לך, שאמר 'תתן לך'.

החיד"א בנחל קדומים שהקדמנו, יוצא רק חמשה שערים. על הששי, הנקב הששי שבגוף, פי הטבעת, לא דיבר. התעלם. השל"ה התחיל בשבעה שערים, אבל המדובר שם רק בראש, ומנה את העין כשנים, כיון שיש שתי עיניים, וכן היתר. ובסוף דבריו, מנה אותם בחלוקה אחרת, ששה פתחים, העין נחשב רק אחד, וכן האף אחד (אעפ"י שיש בו שני נקבים) וכו', ולפי זה הסברנו בס"ד את ששת השמירות.

בשבח שולחן ערוך חלק אבן העזר עם פירוש שתילי זיתים וביאור ויאמר יהונתן שיצ"ל זה מקרוב ע"י הרה"ג יהונתן שבח שליט"א.

ונסיים בס"ד במה שיש לנו ב"ה בשורה טובה, הספר שולחן ערוך אבן העזר – אומרים 'אבן העזר', אבל חושבני שיצ"ל 'אבן העזר', כי זה מלשון הכתוב [בראשית ב', י"ח] אַעֲשֶׂה לְךָ עֶזְרָא כְּנֶגְדְּךָ, וכמו שנימקנו בהרחבה בס"ד בהקדמה לשולחן ערוך המקוצר חושן המשפט [כרך שמיני אות א' ד"ה ולכן וד"ה והשם] – עם פירוש שתילי זיתים, של אחד מגדולי חכמי תימן בדורות האחרונים, מהר"ר שלמה עמר זצ"ל. ישנו ספר שתילי זיתים למהרד"ם על אורח חיים והתחלת יורה דעה, והוא עשה על אבן העזר. חושן המשפט, הוא לא הספיק.

עד היום, לא זכינו שהספר יצא לאור, וב"ה כעת ידידנו הרה"ג יהונתן שבח שליט"א זכה להוציא לאור – התחיל בינתיים עד סימן ס"ה – להדפיס זאת בתוספת נופך מרובה על העיקר. זיאתר יהונתן, להסביר להרחיב ולפרש, יגדיל תורה ויאדיר.

בסוף הספר, יש גם את פירוש מהר"ר יוחנן מזרחי זצ"ל, על פרק ראשון מהגמרא מסכת כתובות. ישנה ברכה ממש גדולה בספר הזה.

צריכים לדעת, מצד אחד, הדור שלנו הוא חלש. ומצד שני, ישנם כמה כוכבים, המאירים באפילה. הרב יהונתן, יש לו ב"ה הרבה מעלות, משלב את לימוד התורה עם מסורת תימן, לא רבים זכו לזה, אבל הוא אחד מהת"ח המיוחדים שזכו להעמיק במסורת ק"ק תימן, בספרי חכמי תימן, כולל בכתבי היד של חכמי תימן, ביחד עם הלימודים הכלליים. רק לפני

לגבי מה שהוא כותב, 'לא ימלא כריסו כבהמה קיא צואה'. לכאורה, השער של פי הטבעת, אין לו כעת מה לשמור, זה כבר למפרע. א"כ בעצם השמירה צריכה להיות הפה, שבו הוא אוכל. אם הוא אוכל אכילה גסה, אוכל יותר מדאי, על ידי כך הוא מרבה בגופו יותר מדאי פסולת. אבל כיון שכבר נזכר הפה, לגבי הדיבור שבו, אזי הוא כבר לא יכל להשתמש בזה שוב, לכן הוא כתב לגבי 'הפה התחתון', שהאדם יקח מוסר מן התוצאה. אם הוא רואה שיש לו יותר מדאי פסולת, הדבר סימן שהוא מגזים, אוכל יותר מדאי. שהאדם ישפוט את עצמו. יתקן פהמשך.

הוא כותב במפורש, שהאדם צריך להיות שומר על השערים הללו.

הערה מהקהל: אולי אפשר לומר עוד, כי כוונת השל"ה שיזהר באיסור בל תשקצו, ושלא להפיח בזמנים האסורים. ועדיף לומר כך, כי על זה לא שייך מה שהעיר הרב על השל"ה שלא יכל להשתמש לזה בפ"ה שוב.

תשובת מרן שליט"א: לכאורה זהו פירוש טוב. אבל לא נראה שהוא התכוון לזה, שהרי אין זה נכנס ולא מתבאר בלשונו לא ימלא כריסו וכו'. וישגיח תמיד שלא יהיה שם שום עבירה, כי כמעט אלו המקומות מקום שלם, ויהיה תמיד בקדושה ובטהרה. כך מובא בספר מוסרי של"ה.

אסבין, יש לנו ששה נקבים בגוף, שהאדם צריך להיות שומר עליהם. זהו שהקב"ה אומר, שם את הדבר בפיו של דוד בספר תהלים, אם הינך שומר על ששת הפתחים שלך, גם אני שומר עליך שש שמירות, בכל הכיוונים. מימין ומשמאל וכו'. האדם אינו יודע מהיכן ח"ו תבוא הסכנה. וגם מן ששת מיני המזיקין הנז"ל. אם אדם שומר על עצמו, הקב"ה ישמרנו ויצילנו מכל דבר רע, אבי"ר.

שאלה מהקהל: אז כמה שערים יש בגוף, חמשה או ששה או שבעה?

תשובת מרן שליט"א: טוב שהערת. רציתי להסביר זאת, לפתח את העניין, אבל ראיתי שהזמן קצר, ולכן מיהרתי וקיצרתי. לפי

זמן לא רב, הוא עשה סיום על כל תלמוד ירושלמי, ירבו כמותו בישראל. כזה ראה וקדש.

לפני כמה זמן, הרב יהונתן אמר לי, כי קשה לו תשלום שכירות הדירה בעירנו בני ברק, ושלכן הוא עובר לבית שמש. שמעתי זאת כמו פצצה. אמרתי לו, אנחנו לא מוותרים עליך, אתה צריך להישאר פה, חסר לנו כמות. איך אפשר לוותר עליו? צריכים אותו פה. אינני יודע האם יש כמוהו, אבל יראתי בני עליה והמה מועטים זה בודאי. וברוך ה' שהוא נשאר כאן, רק עבר דירה אחרת.

בכל אופן, כעת שזכינו שיצ"ל הספר הזה, על חשבוננו הפרטי, הוא לא עושה זאת מתוך הרוחה ומותרות, אלא אדרבה מתוך צמצום ודוחק, ע"כ מצוה גדולה לסייע. גם מי שאולי לא ילמד בספר הזה, כדאי שיקנה אותו. אבל מי שילמד בזה, יראה כי יש בספר הזה ברכה גדולה ועצומה. להגדיל תורה ולהאדירה. מי שיזכה להשתתף ולקנות את הספר הזה, השם ברוך הוא ישפיע עליו שפע טובה וברכה אכ"ר.

שו"ת הציבור:

אם מישוהו רוצה לשאול משהו, ניתן לעשות זאת כעת, כי מקוצר הזמן נראה שישנם דברים שלא הסברתי מספיק. א"כ אולי נמשיך עוד כמה דקות, בכדי שהדברים יהיו יותר ברורים. שאלה מהקהל: מה זה הספר סגולות' למהר"ר שלום קורח, שהרב הזכיר מקודם?

תשובת מרן שליט"א: זהו ספר 'קבלה', הוא נדפס ביחד עם הספר לחם שלמה. כבר הדפיסו זאת בתוך כרך ספרי קבלה ומוסר.

שאלה מהקהל: הוא היה רבו של מהר"י ונה? תשובת מרן שליט"א: בעל לחם שלמה, הוא היה אחד מרבותיו. שמו מהר"ר שלמה הכהן.

הערת הרה"ג משה רצאבי שליט"א: בעניין כתבי היד של התכאליל, צריך להזכיר את דברי החזו"א, כי לפעמים יש שהכת"י לא מוסמך, בטל ברוב. זה לא סתם רעיון.

תשובת מרן שליט"א: אכן. כמדומני הרעיון הזה בא אלי ממנו. עיין קובץ איגרות חזון איש דף נ"ט. ובהתאם לזה כתב בקונטרס

השיעורים [חזון איש סימן ט"ל דף נ"ח אות ו' ד"ה אחר כך] שאין לסמוך על כתב היד הנמצאים בהפסקת מסורת דור דור יעו"ש. החזון איש ערער על סמכות כתב היד מינכן של הש"ס. זה לא פשוט. יש מקום לדון. וכבר האריכו על כך בכמה ספרים. לגבי הפרט הזה, אני חושב שהדבר בהחלט יכול להיות נכון. זה לא סתם ידמיון בעלמא. כי ספר שלא השתמשו בו, דוקא הוא נשאר לדור שלנו, לא התבלה, מכיון שהוא לא היה בשימוש. כמעט שאר כל הספרים התבלו.

הוספת הרה"ג משה: כמו תפילין דר"ת שמצאו בקבר יחזקאל.

תשובת מרן שליט"א: כן. נכון. כאן דחו זאת, כי אדרבה מפני שהם פסולים גנוזו אותם בקבר יחזקאל.

רואים אצל התימנים, שהם עושים דברים כנגד הספרים. כמעט את רוב התימנים תשמעו בקריאת עשרת הדיברות, 'כבד את אביך, ואת אמך'. מאיפה הדבר בא להם? הרי אין געיא לא בתיגאן, ולא בדפוסים. וכן במגילת אסתר – גם אני הייתי קורא כך עד לפני כמה שנים – 'ב-הראותו' את עושר כבוד מלכותו ועיין שיעור מוצש"ק פקודי התשע"ד. כנראה זאת המסורת הישנה הקודמת שלהם, מן הניקוד הבבלי. אבל הפסקתי זאת, למרות שלימדו אותנו ככה, כי לפי ספרי התיגאן, הדבר איננו נכון. המסורת הבבלית היא פחות מדויקת, וכמו שביארנו בס"ד כמה פעמים.

מה שרציתי לומר הוא רק, כי רואים שישנם דברים, שאבותינו ורבותינו נע"ג לא התייחסו למה שכתוב בספרים. אפילו אם כתוב בספר ככה, הם עשו משהו אחר. המסורת חזקה מאד אצלנו. וכיון שאנו רואים כי למשל רס"ג – וידוע כי הוא מ'מארי דאתריין, כמ"ש גאון עוזנו מהרי"ץ בהקדמתו לעץ חיים, וכן לגבי כל נדרי בליל יום הכיפורים – כותב, כי הברכה היא אחרי הנטילה, חושבני כי אפי' שראו שכתוב בתכלאל לברך לפני הנטילה, הם לא עשו כך. אמנם מסתמא לא כולם, אלא עכ"פ רובם, המשיכו את המסורת שלהם מדור לדורות. וק"ו

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד ע"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא כל משאלות ליבם לטובה, אכי"ר.

לפי מה שאמרנו, שבתכאליל שהיו לנגד עיניו של מהרי"ץ, היה כתוב שהברכה היא אחרי הנטילה.

הייתי צריך להסביר מקודם. הסיבה שמהרי"ץ לא נכנס אל הדברים האלה, לעמוד על החילוקים שיש בין התכאליל עצמם, כי זאת לא היתה המטרה שלו. מטרת מהרי"ץ היתה, לא לדבר על הקדמונים, מה אנחנו שונים מן הקדמונים, או למה הוא מכריע ככה ולא ככה, אלא הוא בא נגד השינויים שנכנסו מן הספרדים, דהיינו מה שנקרא נוסח שאמי. מה שישנם חילוקים בין חכמי תימן עצמם, זאת לא היתה המגמה שלו, הוא לא הלך להגיד ולברר מה הם השינויים, בדרך כלל הוא לא נכנס אל הפרט הזה. אלא מה שכבר נקבע התגבש והתקבל ע"י חכמי הדורות שלפניו כנוסח תימן. כי מגמת ספרו היתה כנגד משהו אחר.

ואדרבה, אם הוא יבוא ויגיד שבין חכמי תימן בעצמם ישנן חילוקי דעות, אזי הדבר רק יגרום מבוכה, יהיה חומר ביד הצד השני. ולצערנו, אכן עשו זאת בזמנינו. כוונתי לבעל סידור כנה"ג שהבליט בספרו שינויים אלה, וכן בהקדמתו לתכלאל מה"ר ישראל משתא, כביכול שגם בימי קדם לא היה דבר קבוע. אך לא שת ליבו, שמדובר על הבדלים קטנים, לא כלכך משמעותיים. אפילו במקרא, ובמשנה ובגמרא יש הבדלי נוסחאות. משא"כ השינוי שאצלם עשו, כאשר עברו לנוסח ספרד, שהוא הבדל גדול וניכר ואכמ"ל.

הוא הגבר הוקם על, מהרי"ץ גאון עוזנו ותפארתנו, גברא דמאריה סייעיה כאשר רואות עינינו, שנתקבלו הוראותיו והנהגותיו הלכה למעשה בקהילותינו. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו, שהדרך הנכוחה סלל בפנינו. כן יהי תמיד ה' אלהינו עמנו, אל יעזבנו ואל יטשנו. אכי"ר.